Originalni naučni rad
UDK:364:316.6-053.3/.6
DOI:10.7251/ZND2601133V

ISPITIVANJE POVEZANOSTI IZMEĐU NEKIH SOCIO-PATOLOŠKIH POJAVA RODITELJA I PSIHOSOCIJALNIH POREMEĆAJA KOD UČENIKA OSNOVNE ŠKOLE

Doc.dr Tatjana Vujović
Filozofski Fakultet Nikšić, Univerzitet Crne Gore[35]

Apstrakt: *Ova studija je imala za cilj da ispita vezu između određenih sociopatoloških ponašanja roditelja i psihosocijalnih poremećaja – posebno depresije i problema u ponašanju među učenicima osnovne škole. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 197 učenika devetog razreda koji su popunili upitnik osmišljen za ovu studiju. Analiza glavnih komponenti otkrila je tri različita faktora: alkoholizam roditelja, depresiju majke i kriminalno ponašanje oca. Pirsonova korelaciona analiza pokazala je značajnu povezanost između alkoholizma roditelja i krađe među učenicima. Razlike među polovima su identifikovane u vezi sa depresijom majki, pri čemu su depresivni simptomi primijećeni isključivo kod djevojčica čije su majke pokazivale depresivne tendencije. Štaviše, boravak oca u zatvoru je značajno povezan sa internalizacijom i eksternalizacijom problema u ponašanju. Rezultati ukazuju na to da pružanje podrške i obuke roditeljima koji pokazuju sociopatološko ponašanje može poboljšati komunikaciju između roditelja i djeteta i smanjiti probleme u ponašanju kod djece. Donosioci politika, edukatori i stručnjaci za mentalno zdravlje trebalo bi da koriste ove uvide za osmišljavanje efikasnih programa intervencije usmjerenih na rješavanje ovih izazova.*

Ključne riječi: *poremećaji u ponašanju, faktori rizika, alkoholizam roditelja, kriminalno ponašanje oca, depresija majke*

UVOD

Širok spektar faktora rizika u savremenom društvu može nepovoljno uticati na psihosocijalni razvoj dece. S obzirom na to da je porodica primarno okruženje za psihosocijalni razvoj djeteta, ovo istraživanje ispituje povezanost socio-patoloških ponašanja roditelja sa psihosocijalnim poremećajima kod dece. Značajan broj empirijskih istraživanja ukazuje na povezanost problematične upotrebe alkohola kod roditelja i različitih negativnih ishoda kod djece, uključujući dugoročne probleme mentalnog zdravlja (Brolin, 2024; Wahlström i sar., 2023; Vujović, 2009). Važno je istaći da su štetni efekti uočeni i kod dece čiji roditelji ispoljavaju blaže oblike alkoholizma. Brojne studije naglašavaju snažnu povezanost između konzumiranja alkohola od strane roditelja i problema u ponašanju kod djece (Bountress & Chassin, 2015). Djeca čiji roditelji često konzumiraju alkohol posebno su ranjiva i imaju veći rizik od razvoja poremećaja ponašanja u poređenju sa svojim vršnjacima.

U retrospektivnoj kohortnoj studiji zasnovanoj na finskim registrima zdravstvene i socijalne zaštite, Raitasalo i saradnici (2019) ispitivali su djecu rođenu 1997. godine i njihove biološke roditelje. Rezultati su pokazali da je zloupotreba alkohola kod roditelja bez obzira na učestalost ili trajanje značajno povezana sa problemima u ponašanju tokom adolescencije. Prethodna istraživanja su takođe pokazala da djevojčice češće nego dečaci prijavljuju konzumiranje alkohola kod roditelja (Syed i sar.,

[35] tatjanavuj@ucg.ac.me

2023; Wahlström, 2023). Takođe, depresija i anksioznost su generalno češće kod djevojčica nego kod dečaka (Altemus i sar., 2015).

Kriminalno ponašanje roditelja, posebno očeva, široko je prepoznato kao značajan faktor rizika za razvoj antisocijalnog ponašanja kod mladih, bez obzira na to da li otac živi sa djetetom ili održava kontakt sa njim. U ranim radovima, Loeber i Dishion (1993) su utvrdili da kriminalno ponašanje roditelja pre djetetove desete godine snažno predviđa kasnije delinkventno ponašanje. Iako zatvaranje roditelja u nekim slučajevima može ukloniti štetan uticaj iz djetetovog života, ono je uglavnom povezano sa negativnim razvojnim ishodima. Djeca mogu ispoljavati internalizujuća ponašanja poput depresije, anksioznosti i bijesa. (Davis & Shlafer, 2016; Murray, Farrington & Sekol, 2012), kao i eksternalizujuća ponašanja, uključujući zloupotrebu supstanci, bježanje od kuće i uključivanje u kriminalne aktivnosti (Haskins, Amorim, & Mingo, 2018). Zatvaranje oca je najdoslednije povezano sa delinkvencijom u adolescenciji. Njegova povezanost sa depresijom adolescenata je slabija i varira u zavisnosti od pola i moderirajućih faktora, poput istorije seksualnog zlostavljanja. Na primer, zatvaranje oca povezano je sa većom učestalošću depresije kod adolescentkinja.

Sve veći broj istraživanja povezuje zatvaranje oca sa različitim emocionalnim i bihejvioralnim problemima kod djece i adolescenata (Arditti & Johnson, 2022; Poehlmann-Tynan & Turney, 2021). Međutim, i dalje postoji ograničeno razumijevanje specifičnih uslova pod kojima zatvaranje oca postaje štetno, kao i mehanizama koji stoje iza tih efekata. Istraživači ističu da posledice zatvaranja oca na razvoj djece i adolescenata zavise od konteksta porodičnih odnosa u kojem se zatvaranje dešava (Arditti, 2016; Poehlmann-Tynan & Arditti, 2018). Narušeni odnosi između roditelja i djeteta, kao i smanjen kvalitet brige, smatraju se ključnim mehanizmima koji povezuju zatvaranje roditelja sa narušenim blagostanjem djece i adolescenata (Murray & Farrington, 2008).

Depresija majke takođe je dosledno povezana sa delinkventnim ponašanjem adolescenata (Bolsoni-Silva & Loureiro, 2020), jer se depresivne majke često suočavaju sa poteškoćama u ispunjavanju roditeljskih uloga. Postporođajna depresija majki jedan je od najistraženijih postnatalnih faktora rizika za mentalno zdravlje majke i djeteta. Javlja se kod približno 13% majki (Leahy-Warren & McCarthy, 2007) i povezana je sa povećanim rizikom od nepovoljnih razvojnih ishoda kod djece, uključujući probleme u ponašanju, kognitivne teškoće i trajne internalizujuće i eksternalizujuće probleme. Posebno je značajno da je postporođajna depresija majki snažan prediktor depresije kod njihove dece u adolescenciji (Pearson i sar., 2013). Na primjer, djeca majki koje su imale postporođajnu depresiju imaju veći rizik od razvoja depresije do 16. godine (Murray i sar., 2011), a efekti mogu trajati i u ranoj odrasloj dobi (Kwong i sar., 2019).

Uticaj postporođajne depresije prevazilazi same depresivne simptome. Iako su postojeća istraživanja uglavnom fokusirana na rano djetinjstvo, malo se zna o dugoročnim efektima postporođajne anksioznosti majki na mentalno zdravlje potomstva u adolescenciji. Prethodna istraživanja su utvrdila povezanost između postporođajne anksioznosti majki i emocionalnih problema kod djece u uzrastu od 4. i 6. godina (O'Connor i sar., 2002; O'Connor i sar., 2003). Međutim, potrebna su dodatna istraživanja kako bi se ispitao uticaj postporođajne anksioznosti na mentalno zdravlje adolescenata.

Cilj ovog istraživanja bio je da se ispita odnos između socio-patoloških ponašanja roditelja, konkretno roditeljskog alkoholizma, depresije majke i kriminalnog ponašanja oca i psihosocijalnih poremećaja kod učenika osnovne škole. Preciznije, cilj je bio da se utvrdi stepen povezanost između intenziteta izloženosti ovim problemima i vjerovatnoće razvoja problema u ponašanju i depresije kod učenika. Takođe, istraživanje je imalo za cilj da ispita potencijalne rodne razlike u ovim odnosima.

Metod

Uzorak

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 197 učenika devetog razreda osnovne škole, od čega je bilo 137 dječaka i 60 djevojčica. Primjenjena je metoda slučajnog uzorka, koja je započela izborom škole, a zatim i nasumičnim izborom odjeljenja. Učešće je bilo dobrovoljno, a informisani pristanak je dobijen od svih učenika. Istraživanje je odobreno od strane institucionalnog etičkog komiteta i sprovedeno u skladu sa etičkim principima Deklaracije iz Helsinkija.

Instrumenti

Sociodemografski upitnik

Sociodemografski upitnik posebno konstruisan za ovo istraživanje korišćen je za prikupljanje informacija o polu ispitanika, uzrastu, tipu škole, veličini zajednice u kojoj žive, kao i o bračnom statusu roditelja, zaposlenju, obrazovanju i percepciji finansijskog statusa porodice.

Eksternalizovani problemi u ponašanju

Za procjenu eksternalizovanih problema korišćen je upitnik samoprocjeme rizičnog i delinkventnog ponašanja (SRDP-2015; Ajduković, Rajhvajn Bulat, & Sušac, 2015), koji predstavlja skraćenu i modifikovanu verziju SRDP-2007 (Ručević, Ajduković, & Šincek, 2009) i sastoji se od 34 ajtema. Instrument obuhvata osam subskala, međutim u ovom istraživanju fokus je bio na sledeće tri: ponašanje koje krši norme, manja delinkventna ponašanja i zakonski prekršaji. Ispitanici su navodili koliko često su tokom prethodne godine učestvovali u svakom ponašanju, koristeći skalu od 0 (nikada) do 5 (nekoliko puta nedeljno). Rezultati subskala izračunati su kao srednja vrednost odgovora na ajteme i kreću se od 0 do 5, pri čemu viši skor ukazuje na učestalije rizično ponašanje. U ovom uzorku interna konzistentnost bila je visoka: $\alpha = .86$ za ponašanje koje krši norme i $\alpha = .82$ za manja delinkventna ponašanja.

Upitnik zdravlja pacijenata-4 (PHQ-4)

Ovaj instrument korišćen je za procjenu simptoma depresije i anksioznosti kod studenata. Skala se sastoji od 4 ajtema, uključujući tvrdnje poput: „Tokom poslednje dve nedjelje, koliko često ste se osećali potišteno, depresivno ili beznadežno?“Odgovori su procjenjivani na trostepenoj skali. Ukupan skor se dobija sumiranjem odgovora na svim ajtemima i interpretira se na sledeći način:
0–2 = normalno,
3–5 = blagi simptomi,
6–8 = umjereni simptomi,
9–12 = teški simptomi.

Skala percepcije socio-patološkog ponašanja roditelja

Ova skala sadrži 11 ajtema koji procjenjuju prisustvo socio-patoloških ponašanja kod roditelja, posebno alkoholizam roditelja i očevu kriminalnu istoriju. Primjer ajtema je: „Koliko često je vaša majka konzumirala alkohol tokom vašeg djetinjstva?“Ispitanici su odgovarali na petostepenoj

Likertovoj skali, od 1 (nikada) do 5 (skoro uvjek). Interna konzistentnost skale bila je zadovoljavajuća (α = .80).

Statistička analiza Statistička analiza podataka izvršena jje putem deskriptivne statistike, eksplorativne faktorske analize Metoda glavnih komponenti. Pirsonovi korelacioni koeficijenti i t-test za nezavisne uzorke.Faktorska analiza sprovedena je radi identifikacije latentnih dimenzija socio-patološkog ponašanja roditelja. Pirsonove korelacije korišćene su za ispitivanje povezanosti između roditeljskih faktora rizika i problema u ponašanju i emocijama kod djece. Rodne razlike u ovim relacijama testirane su t-testom. Interna konzistentnost skala i faktora procenjivana je Kronbahovim alfa koeficijentom.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Faktorska struktura socio-patološkog ponašanja roditelja Sprovedena je faktorska analiza metoda glavnih komponenti kako bi se ispitala struktura skale percepcije socio-patološkog ponašanja roditelja. Deset varijabli iz upitnika podvrgnuto je faktorskoj analizi glavnih komponenti. Ekstrahovane su tri komponente sa sopstvenim vrednostima većim od 1, koje zajedno objašnjavaju 48,02% ukupne varijanse (videti Tabelu 1). Komponente su interpretirane kao: roditeljski alkoholizam, majčina depresija i očev kriminalitet.

Tabela 1. *Summary of Principal Component Analysis – Total Variance Explained*

	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
Component	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	2,099	20,989	20,989	2,099	20,989	20,989
2	1,635	16,346	37,334	1,635	16,346	37,334
3	1,068	10,681	48,015	1,068	10,681	48,015
4	1,061	10,614	58,629	1,061	10,614	58,629
5	,917	9,165	67,794			
6	,767	7,673	75,467			
7	,758	7,576	83,043			
8	,727	7,273	90,316			
9	,608	6,076	96,392			
10	,361	3,608	100,000			
Extraction Method: Principal Component Analysis.						

Matrica komponenti – faktorska opterećenja

Prvi faktor, koji je karakterisan visokim opterećenjima za roditeljsku konzumaciju alkohola i kockanje, nazvan je roditeljski alkoholizam. Ovaj faktor objašnjava 20,99% ukupne varijanse i pokazuje zadovoljavajuću internu konzistentnost (Cronbach α = .70). Drugi faktor, pretežno definisan majčinom depresijom (opterećenje = .687), nazvan je majčina depresija. Ovaj faktor objašnjava 16,35% varijanse, sa Cronbach α = .70. Treći faktor, koji obuhvata očevu zatvorsku istoriju i kockanje, nazvan je očev kriminalitet. Ovaj faktor objašnjava 10,68% varijanse i pokazuje odličnu internu konzistentnost (Cronbach α = .96).

Tabela br.2

Component Matrix – Factor Loadings

Variable	Component		
	I factor	II factor	III factor
Alkoholizam roditelja	562	**,334**	,026
Istorija boravka u zatvoru .otac	,473	,526	,528
Fizičko zlostavljanje dece od strane roditelja alkoholičara	,340	,269	-,298
Depresija majke	,334	**,687**	,452
Očeva zavisnost od kocke	,379	,336	-,363

Povezanost roditeljskog alkoholizma i krađe kod učenika

Kako bi se testirala hipoteza da je veća učestalost roditeljskog konzumiranja alkohola povezana sa većom vjerovatnoćom krađe kod učenika, sprovedena je Pirsonova korelaciona analiza.

Tabela br. 3 Pirsonova korelacija između alkoholizma roditelja i krađe kod učenika

		Učestalost konzumacije alkohola kod roditeljja	Krađa kod učenika
Učestalost konzumacije alkohola kod roditelja	Pearson Correlation	1	,334**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	197	197
Krađa kod učenika	Pearson Correlation	,334**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	197	197

Analiza je pokazala statistički značajnu pozitivnu korelaciju ($r = .334$, $p < .01$) između učestalog roditeljskog konzumiranja alkohola i krađe kod učenika.

Povezanost majčine depresije i emocionalnih problema kod djevojčica

Treća hipoteza je pretpostavila da su devojčice čije majke pokazuju simptome depresije sklonije poremećajima raspoloženja i povlačenju. Sprovedena je Pirsonova korelaciona analiza.

Tabela br.4 Pirsonova korelacija između majčine depresije i depresivnih simptoma kod učenica.

		Depresija kod djevojčica	Depresija majki
Depresija kod djevojčica	Pearson Correlation		,935**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	60	42
Depresija majki	Pearson Correlation	,935**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	60	42

Korelacija između majčine depresije i depresivnih simptoma kod ćerki bila je veoma visoka (r = .935), što ukazuje na snažnu statistički značajnu povezanost. Ovi rezultati podržavaju hipotezu da je majčina depresija tijesno povezana sa internalizovanim simptomima kao što su tuga i povlačenje kod devojčica.

Rodne razlike u pogledu očevog boravka u zatvoru i problema u ponašanju kod djece

Četvrta hipoteza ispitivala je da li pol moderira odnos između očeve zatvorske kazne i internalizovanih i eksternalizovanih problema u ponašanju kod dece. Za procjenu ovih razlika primenjen je t-test za nezavisne uzorke.

Tabela br.5 Rodne razlike u uticaju očinske zatvorske kazne na eksternalizovane i internalizovane probleme u ponašanju

Očev boravak u zatvoru		M	SD	*t*	*P*	Cohen's d
Eksternalizovani problemi	Dječaci	8.20	2.51	1.82	.005	
	Djevojčice	7.84	1.70			
Internalizovani problem	Dječaci	12.03	4.11	1.65	.000	
	Djevojčice	14.40	4.60			

Rezultati dobijeni t-testom pokazuju da su djevojčice čiji su očevi bili u zatvoru prijavile značajno viši nivo internalizovanih problema (npr. depresija, anksioznost), dok su dječaci ispoljavali više eksternalizovanih ponašanja (npr. agresija, kršenje pravila). Ovi nalazi potvrđuju hipotezu i ukazuju na to da se uticaj očinske zatvorske kazne ispoljava različito u zavisnosti od pola djeteta.

DISKUSIJA

Ova studija ispitivala je odnos između nekih socio-patoloških ponašanja roditelja i psihosocijalnih problema kod djece osnovnoškolskog uzrasta. Tokom poslednje dvije decenije, brojna istraživanja istakla su ulogu roditeljskih faktora u razvoju psihosocijalnih poremećaja tokom adolescencije

(Hrnčić, 2003; Ručević, 2011; De Vries, Hoeve, Stams, & ctr, 2016; Garcia, 2018). Prva hipoteza je pretpostavila da dimenzije roditeljske psihopatologije predstavljaju odvojene, stabilne strukture koje mogu služiti kao prediktori psihosocijalnih poremećaja kod adolescenata. Faktorska analiza potvrdila je tri stabilne dimenzije: roditeljski alkoholizam, majčina depresija i očev kriminalitet. Iako ovi faktori mogu doprinijeti razvoju psihosocijalnih problema, treba ih posmatrati kao faktore rizika, a ne kao direktne uzročne mehanizme.

Druga hipoteza je pretpostavila pozitivnu povezanost između roditeljskog alkoholizma i krađe kod učenika, što je potvrđeno rezultatima. Djeca roditelja zavisnih od alkohola bila su sklonija ispoljavanju problematičnog ponašanja u poređenju sa djecom čiji roditelji ređe konzumiraju alkohol. Ranija istraživanja o djeci alkoholičara pokazala su više stope eksternalizovanih ponašanja, kao što su poremećaj pažnje i hiperaktivnost (Earls et al., 1998) i poremećaji ponašanja (Merikangas et al., 1985). Roditeljski alkoholizam ne uzrokuje direktno agresiju ili antisocijalno ponašanje, već djeluje indirektno, uz moderirajuće varijable kao što su pol djeteta i to da li je pogođena majka ili otac. Našij nalazi se razlikuju od nalaza Mahedi i sar. (2017), koji nisu našli značajnu povezanost između roditeljske upotrebe alkohola u djetinjstvu i problematičnog ponašanja adolescenata. Kada su trezni, roditelji alkoholičari mogu pokazivati brižno i pažljivo ponašanje, dok pod dejstvom alkohola često postaju fizički i emocionalno nasilni. Ova nekonzistentnot u ponašanju može stvoriti emocionalnu konfuziju i osećaj samookrivljavanja kod djece, koja teško predviđaju i interpretiraju ponašanje svojih roditelja. Ambivalentan odnos koji djeca razvijaju sa roditeljima alkoholičarima može doprineti komorbiditetu depresije i poremećaja ponašanja (Klostermann et al., 2011; Suneel, Schwaiger, Zehra, & Nazim, 2022).Treća hipoteza je sugerisala da će djevojčice čije majke imaju izraženije simptome depresije pokazivati veću emocionalnu nestabilnost i socijalno povlačenje. Hipoteza je potvrđena podacima, u skladu sa ranijim istraživanjima. Četvrta hipoteza predvidjela je rodne razlike u povezanosti između očevog zatvaranja i internalizovanih i eksternalizovanih problema. Rezultati su potvrdili da djeca doživljavaju roditeljsku separaciju usled zatvaranja kao veoma stresan događaj. Odsustvo oca često dovodi do emocionalnog povlačenja i smanjene socijalne angažovanosti. Pored toga, ova djeca se često suočavaju sa stigmom i socijalnim isključivanjem. Bihejvioralne reakcije na ovu separaciju manifestuju se i kao internalizovani simptomi (npr. depresija) i kao eksternalizovana ponašanja (npr. delinkvencija). Naši nalazi su u skladu sa prethodnim studijama koje pokazuju da je očev zatvor snažnije povezan sa eksternalizovanim ishodima (Arditti & Johnson, 2022; Poehlmann-Tynan & Turney, 2021), dok je majčino odsustvo češće povezano sa internalizovanim simptomima, kao što su unutrašnja emocionalna patnja i emocije usmjerene ka sebi (Halemani & Venumadhava, 2017).

Ograničenja i praktične implikacije Ograničenje ove studije je korišćenje samoprocena, koje mogu biti podložne pristrasnosti odgovora i efektima socijalno poželjnog odgovaranja. Ipak, dobijeni pokazatelji pružaju vrijedan doprinos razvoju ciljanih preventivnih i interventnih programa usmjerenih na smanjenje delinkventnog ponašanja u adolescenciji. Sveukupno, ograničenja studije ukazuju na potrebu za daljim istraživanjima radi boljeg razumijevanja složenog odnosa između roditeljskih konflikata, vaspitnih praksi i ponašajnih ishoda kod adolescenata. Pružanje roditeljskog vođenja i podrške je od suštinskog značaja, posebno kroz obuku u pozitivnim roditeljskim praksama, kao što je dosledno praćenje ponašanja djece. Stručnjaci za mentalno zdravlje treba da procijene stepen zloupotrebe alkohola kod roditelja i implementiraju ciljane strategije podrške. Programi samopomoći i prevencije mogu igrati ključnu ulogu u ublažavanju uticaja socio-patoloških ponašanja roditelja. Poseban naglasak treba staviti na intervencije usmjerene ka roditeljima alkoholičarima. Jedan obećavajući model je klub Anonimnih alkoholičara razvijen u Sjedinjenim Američkim Državama, koji uključuje strukturisanu podršku bivšim alkoholičarima i obučenih stručnjaka radi promovisanja normi

ponašanja i odgovornosti. Interventni napori treba posebno da se fokusiraju na praktični angažman sa očevima alkoholičarima i djecom iz alkoholičarskih porodica. Ovi programi treba da imaju za cilj jačanje odnosa roditelj–adolescent kroz podsticanje pozitivnih roditeljskih praksi kao što su toplina, uključenost i doslednost uz smanjenje negativnih roditeljskih praksi, uključujući neefikasnu disciplinu i nedovoljno praćenje ponašanja.

LITERATURA

Ajduković, M., Rajhvajn Bulat, L. and Sušac, N. (2015). *Socioemocionalni i ponašajni problemi djece i mladih: upitnik samoprocjene*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.

Altemus M, Sarvaiya N, & Neill EC. Sex differences in anxiety and depression clinical perspectives. *Front Neuroendocrinol*. 2014; 35: 320–330.

Arditti, J. A., & Johnson, E. I. (2022). A family resilience agenda for understanding and responding to parental incarceration. American Psychologist, 77(1), 56–70. https:// doi. org/ 10. 1037/ amp00 006

Bolsoni-Silva, A. T. & Loureiro (2020). Behavioral problems and their relationship to maternal depression, marital relationships, social skills and parenting. *Psicologia: Reflexão e Crítica,2020*, 33. https://doi.org/10.1186/s41155-020-00160-x

Bask, M. (2015). Externalising and internalising problem behaviour among Swedis adolescent boys and girls. International Journal of Social Welfare, 24(2), 182–192. https://doi.org/10.1111/ijsw.12106

Barnow, S., Schuckit, M. A., Lucht, M., John, U., & Freyberger, H. J. (2002). Th importance of a positive

family history of alcoholism, parental rejection and emotional warmth, behavioral problems and peer substance use for alcohol problems in teenagers: a path analysis. *Journal of Studies on Alcohol*, *63*(3), 305–315. https://doi.org/10.15288/jsa.2002.63.305.

Blair, R. J. R. (2013). Commentary: Disregard for others: Empathic dysfunction or emotional volatility? The relationship with future antisocial behavior—Reflections on Rhee et al. (2013). *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 54*(2), 167–168.

Bountres, K & Chassin, L. (2015). Risk for behavior problems in children of parents with substance use disorders.*Am J Orthopsychiatry,85* (3):275-286.

Brolin Låftman S, Östberg V, Wahlström J, Ramstedt M, & Raninen J (2024). Exposure to parental problem drinking during adolescence and symptoms of depression and anxiety in young adulthood: A Swedish national cohort study. Drug and alcohol review, 43(6):1461-1472. doi: 10.1111/dar.13910.

Davis, L., & Shlafer, R. J. (2017). *Substance use among youth with currently and formerly incarcerated parents*. Smith College Studies in Social Work, 87(1), 43–58. https://doi.org/10.1080/00377317.2017.124679

Earls, F., Brooks-Gunn, J., Raudenbush, S.W. i Sampson, R.J. (1998) *Project on Human Development in Chicago Neighborhoods (PHDCN): Community survey, 1994–1995***.** ICPSR (Inter-university Consortium for Political and Social Research)**,** Ann Arbor.

Elliott, D. S., & Huizinga, D. (1983). Social class and delinquent behavior in a national youth panel: 1976-1980. *Criminology; an Interdisciplinary Journal*, *21*(2), 149–177. https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1983.tb00256.x

Garcia. D.A, Garcia, T., Collazo, A. B., Dobbaro.A. & Antunez, A.(2016). Parenting Style Dimensions Predictors of Adolescent Antisocial Behavior, Front psychology, 7:1383.*Journal of Youth and Adolescence*, *40*(7), 902–915. https://doi.org/

Halemani, K., & Venumadhava, S. (2017). Alcohol use and its impact on family environment. *Indian Journal of Health and Wellbeing, 8*(7), 640–643.

Harris-McKoy, D., & Cui, M. (2013). Parental Control, Adolescent Delinquency, and Young Adult Criminal Behavior. *Journal of Child and Family Studies*, *22*(6), 836–843. https://doi.org/10.1007/s10826-012-41-x

Haskins, A. R., Amorim, M., & Mingo, M. (2018). *Parental incarceration and child outcomes: Those at risk, evidence of impacts, methodological insights, and areas of future work.* Sociology Compass.

Hrnčić, J. (2003). *Pregled faktora rizika antisocijalnog ponašanja mladih (uticaj u okviru porodice)*.

Huang, Y., & McKeown, S. (2022). Examining the Association between Family Environment and Adolescent Delinquent Behaviours in China. *Journal of Child and Family Studies*, *31*(10), 2871–2884.

https://doi.org/10.1007/s10826-022-02348-4J

JASP (Version 0.17.1)

Keijsers, L. (2016). Parental monitoring and adolescent problem behaviors: How much do we really know? *International Journal of Behavioral Development*, *40*(3), 271–281. https://doi.org/10.1177/0165025415592515

Klostermann, K. C., Kelley, M. L., Mignone, T., Pusateri, L., & Wills, K. (2011). *Behavioral and emotional outcomes in children of alcoholics*. Journal of Substance Abuse Treatment, 40(1), 1–11**.** *(Note: exact title may vary slightly depending on the version cited, but this is the commonly referenced Klostermann et al., 2011 paper.)*

Kwong, A.S.F., Manley, D., Timpson, N.J., Pearson, R.M., Heron, J., Sallis, H., Stergiakouli, E., Davis, O.S.P. and Leckie, G., 2019. Identifying critical points of trajectories of depressive symptoms from childhood to young adulthood. *Journal of Youth and Adolescence*, 48(4), pp.815–827.

Leahy-Warren, P. and McCarthy, G., 2007. Postnatal depression: Prevalence, mothers' perspectives, and treatments. *Archives of Psychiatric Nursing*, 21(2), pp.91–100.

Loeber, R., Burke, J. D., & Pardini, D. A. (2009). Development and etiology of disruptive and delinquent behavior. *Annual Review of Clinical Psychology*, *5*, 291–310. https://doi.org/10.1146/annurev.clinpsy.032408.153631

Mahedy, L, Hammerton, C, Teyhan, A., Edvards, C.A., Kendler, S.K., Moore, C.S., Hicman, M., Macleod, J. & Heron, J. (2017). Parental alcohol use and risk of behavioural and emotional problems in offspring. *PLoS One*, 12(6):e0178862. https://doi.org/10.1371/jour nal.pone.0178862

Merikangas, K. R., Leckman, J. F., Prusoff, B. A., Pauls, D. L. and Weissman, M. M. (1985) 'Familial transmission of depression and alcoholism', *Archives of General Psychiatry*, 42(4), pp. 367–372.

Murray J., Farrington D.P., & Sekol I. (2012). Children's antisocial behavior, mental health, drug use, and educational performance after parental incarceration: A systematic review and meta-analysis. Psychol. Bull;138:175–210. doi: 10.1037/a0026407.

O'Connor, T. G., Heron, J., Golding, J., Beveridge, M., & Glover, V. (2002). Maternal antenatal anxiety and children's behavioural/emotional problems at 4 years of age. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 41*(7), 746–753.

O'Connor, T. G., Heron, J., Golding, J., & Glover, V. (2003). Maternal antenatal anxiety and behavioural/emotional problems in children at 4 and 6 years of age. *Developmental Psychology, 39*(5), 801–812.

Patterson, G. R. (n.d.). Antisocial boys In: Reid JB, Dishion TJ, editors. *A Social Interactional Approach*.Poehlmann-Tynan, J., & Turney, K. (2021). A developmental perspective on children with incarcerated parents. Child Development Perspectives, 15(1), 3–11. https:// doi. org/ 10. 1111/ cdep. 12392

Raitasalo, K., Holmila, M., Jääskeläinen, M., & Santalahti, P. (2019). The effect of the severity of parental alcohol abuse on mental and behavioural disorders in children. *European Child & Adolescent Psychiatry*, *28*(7), 913–922. https://doi.org/10.1007/s00787-018-1253-6

Rhee, S. H., Friedman, N. P., Boeldt, D. L., Corley, R. P., Hewitt, J. K., Knafo, A., Lahey, B. B., Robinson, J., Van Hulle, C. A., Waldman, I. D., Young, S. E., & Zahn-Waxler, C. (2013). Early concern and disregard for others as predictors of antisocial behavior. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, *54*(2), 157–166. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2012.02574.x

Ručević, S., Ajduković, M., & Šincek, D. (2009). *Razvoj Upitnika samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih (SRDP-2007).Kriminologija i socijalna integracija.*

Ručević, S. (2011). Povezanost privrženosti roditeljima s rizičnim i delinkventnim ponašanjem kod adolescenata. *Društvena Istraživanja, Časopis Za Opća Društvena Pitanja*, *20*(111), 167–187. https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=293072

Ruisch, IH, Dietrich, A, Glennon, JC, Buitelaar, JK. & Hoekstra: *M*aternal substance use during pregnancy and offspring conduct problems: A meta-analysis. *Neurosci Biobehav Rev. 2018*; 84, 325-336. DOI: 10.1016/j.neubiorev.2017.08.014 Syed NR, Wahlström J, Låftman SB, & Svensson, J. (2023). Perceived parental alcohol problems and psychosomatic complaints among adolescents in Sweden. *Addictive Behavior Rep*ort, 17:100491.

Suneel, I., Schwaiger, E., Zehra, S. S., & Nazim, A. (2022). *Differences in perceived parental practices across*

attachment styles in adult children of alcoholic fathers. Heliyon, 8(8), e10317. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e10317

Syed, NR, Wahlström J, Låftman SB, & Svensson, J. (2023). Perceived parental alcohol problems and psychosomatic complaints among adolescents in Sweden. *Addictive Behavior Rep*ort, 17:100491.

Uprava za statistiku - MONSTAT. (n.d.). Retrieved March 25, 2023, from https://www.monstat.org/cg/

Vujović, T. (2009). *Od žrtve do delinkventa*. Nikšić: Filozofski fakultet, Institut za sociologiju.

Wahlström, J., Magnusson, C., Låftman, S.B. i Svensson, J. (2023). *Parents' drinking, childhood hangover? Parental alcohol use, subjective health complaints and perceived stress among Swedish adolescents aged 10–18 years*. BMC Public Health, 23, 162

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN CERTAIN SOCIO-PATHOLOGICAL PHENOMENA IN PARENTS AND PSYCHOSOCIAL DISORDERS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Associate Professor, PhD, Tatjana Vujović
The Faculty of Philosophy Nikšić, The University of Montenegro, Montenegro

Abstract: *This study aimed to examine the relationship between certain parental socio-pathological behaviors and psychosocial disorders specifically depression and conduct problem among elementary school students. The research was conducted on a sample of 197 ninth-grade students who completed a questionnaire designed for this study. Principal component analysis revealed three distinct factors: parental alcoholism, maternal depression, and paternal criminal behavior. Pearson correlation analyses showed a significant association between parental alcoholism and theft among students. Gender differences were identified in relation to maternal depression, with depressive symptoms observed exclusively among girls whose mothers exhibited depressive tendencies. Furthermore, paternal incarceration was significantly associated with both internalizing and externalizing behavioral problems. The findings suggest that providing support and training to parents exhibiting socio-pathological behaviors may improve parent–child communication and reduce behavioral problems in children. Policymakers, educators, and mental health professionals should use these insights to design effective intervention programs aimed at addressing these challenges.*

Keywords*: behavioral disorders, risk factors, parental alcoholism, paternal criminality, maternal depression*